

Rok Arih

OBLETNICE

Kakšna korist pa bi bila od tega, da bi bil pisatelj, grški pisatelj. Nihče ne bere grščine. Če ima človek tukaj tisoč bralcev, je lahko srečen. Izobraženi Grki ne berejo svojih pisateljev; raje imajo nemške, angleške, francoske knjige. V Grčiji nima pisatelj nobene možnosti. – Henry Miller, *Kolos iz Maroussija*, 1995.

Mož iz domovine topilnega lonca (melting pot) kljub svoji pronicljivosti, vendarle docela ne doume položajev majhnih jezikovnih skupnosti. Že precej pred tem (1964–65) je njegov roman *Tropic Cancer: Rakov povratnik* (1934), ki ga je prevedel v slovenščino M. V. (1964), sprožil v naši deželici polemičen viharček. Kritik in umetnostni velmož, literarne in druge podobne lepotnosti, Josip Vidmar je namreč vstel delo in izid našega prevoda med znamenje sočasne kulturne dekadence, prinesene iz tujine med domače loge. Kakoržekoli, dogajanje v naši liliput deželici – je ali pa ni – docela primerljivo. Toliko na začetek v eni izmed neobletnic in odbranih izpisov iz mojega dnevnika, pa naj že takšnega, ohranjenega s pisalom, ali pa vzetega iz sivine z nekaj svetlikami v spominjanju.

25. rožnik 1996. 5. obletnica osamosvojitve. Droben dež. Ko sva s psičko Bagiro obkrožila spodnji del naselij: Pod akacijami, vrbami, lipami, bukvami... in tako naprej, sva videla le dve zastavi. Nekje so prekrivali streho, kljub dežku. Psička Bagira bo kmalu vsa mokra, a je to nič ne moti. Smetarski avto je opravljal svoje delo v gornjem delu naselja, malce nepravilno. Tak sem bil tudi sam v svojem gumijastem obuvalu modre barve, stari vetrovki, pa dežniku. Včeraj sem gledal na tv uradno proslavo, vseč mi je bila, pa ne zaradi umika nekih strankarskih voditeljev (tik pred zdajci so izstopili iz prireditvenega odbora), baje zaradi naslova in vsebine pesnikove pesmice! – Pomnil sem svojega nekdanjega profesorja, ko je pripravljaval izdajo Kosovelovih Integralov, kot veliko novino v našem majhnem literarnem svetu. Hudo je bil občutljiv v tistem času. Najbrž upravičeno občutljiv, ker mu je mlada slavistka oponesla zavlačevanje pri izdaji pesnikovih del. Imel je prav, jaz pa težavo, ker mi ga je bilo resnično žal. Svojo kritiko je zapisala v prispevku za štirinajstdnevnik, kjer sem bil urednik. Toda vse to je le bilo v nekakšni notranji zvezi – tole, kar je bilo v pojasnilih politikov, pa je bilo slišati hudo zunanje. Seveda je profesor imel še kakšen pomislek ob precej samosvojem prevodu teh pesmi v francoščino, pa čeprav je to opravil človek peresa, pesnik (Marc Alyn, 1965). – Doma je v atrij spet priletel ata, ptiček kos, zgoraj na obzorju čez sosedovo streho je počasi stopala sosedova, Janezova mačka, že postarna gospa, a je na srečo Bagira ni opazila in tako sebi, pa nam vsem prihranila nekaj laježa.

24. rožnik 1991. Sin je prišel z vnukom, še ne petletnim sinom Lorinom, takrat pred petimi leti iz Koroške (Avstrije). Huda vročina. Odpotovala sta v Umag,

pravzaprav v naselje Spina, kjer ima njegov bratranec letno hiško. Iz Evropske skupnosti so menda pritisnili na naše politike, naj ne mislijo na odcepitev iz jugo-države. Ne vem več, sem to izvedel iz časnikov, ali radia . . . Ukvarjam se še naprej z biografskimi sestavinami za Karantančevo monografijo. Žena je šla z vnukinjami na vsakoletni šolski zborovski nastop. Sin me je pred odhodom vprašal, če pri nas ne bo kaj narobe, če se morebiti ne bo kaj zapletlo v Sloveniji. Njihovo časopisje marsikaj na pol ugiba in si izmišlja, senzacionalno; ne verjame seveda vsega. – Pomislil sem in pretehtal, kolikor pač zmore upokojenec malce vstran od dogodkov: »Po mojem se ne more pripetiti kaj posebnega.«

25. rožnik 1991, torek. Žena je odšla z vnukinjami Katko, Ano in Anjo na kopanje v kopalnišče Kolezija; vročina. V parlamentu menda pripravljajo zakon o osamosvojitvi. Pred poslopjem skupščine na trgu so delavni obrtniki: mizarji, pa dekoraterji so delali najbrž paradno stezo, postavljali sedeže in vse drugo za večerno proslavo. Z juga bolj ali manj grozijo. Poslušal sem neko razpravljanje ekonomistov po radiu, – da ni vse najboljše v slovenskem gospodarstvu. Amerikanci pa nam bojda svetujejo, naj ostanemo še naprej v zvezni državi, posebej menda tako misli zunanji minister te velike države; otožno. Bil sem na inštitutu, kjer sem nekoč delal in se pogovarjal z mlajšima raziskovalcema, ki se ukvarjata z raziskovanji o dilemah severne sosedne države.

26. rožnik 91, sreda. Sestra je sporočila, da ima svak hud srčni napad. Po radiu zvemo, da iz federacije nasprotujejo slovenskemu osamosvajanju. Tudi Evropejci vztrajajo, naj ostanemu jug. narodi skupaj. Sončno in precejšnja vročina prevzema deželo, ne le fizične narave.

27. rožnik 91, četrtek. Menda se je začelo takole: enote jugoslovanske vojske zasedajo Slovenijo, tako zvemo najprej po radiu. Zasedajo? Predvsem mejne prehode. Pravzaprav pa nastopajo iz svojih premnogih vojašnic. Ne vem, kdaj smo videli na malem zaslonu prve posnetke, kako so veliki tanki mečkali ficke, pa katrce, pa tudi avtobuse in tovornjake, ki so jim zastavljali pot. Presenečen sem bil, da so napatili tanke celo na stransko cesto proti Toškemu čelu. Tja sem kdaj pa kdaj zašel na sprehodu, okoliškem potepanju s svojo psičko. Kakor da so tankovske gosenice onesnažile vzhodje »Polhograjcev«. Skoraj otopelo sva z ženo ogledovala podobe domačih razglednic, prizorišča nekakšne notranje vojne v naši deželi. Svakinja je sporočila, da sta njen sin in moj odpotovala z otrokoma iz Spine, – morja pač: čez Trst na Koroško; to jim je zagotovil konzulat severne sosedne države. Oblačno. Sestra je sporočila, da je umrl njen mož. Bil je dober zdravnik, specialist. – Teritorialci so menda sestrelili dva vojaška helikopterja. Če bo šlo tako naprej, bo črepij čedalje več, ne le iz pločevine.

28. rožnik 91, petek. Sin se je oglasil že od doma iz svoje koroške vasice, Leš; vrnil se je v konvoju raznih turistov. Kakor da ne gre za nas in se to ne dogaja čisto blizu, gledamo na tv zaslonu tekanje vojakov, neko izjavo mladega zajetega vojaka JLA, ki pravi, da so jim povedali, da nas bo ali nas je napadla sosedna severna država. Tudi dokaj pronicljiva pisca knjige Smrt Jugoslavije L. Silberjeva in A. Little (slov. prevod 1996) pišeta, da je slovenska tv izcedila sleherno kapljo, ki je imela propagandno vrednost; čeprav je teža dela v opisu krutosti in agnosticiranju neverjetnega dogajanja drugod po nekdanji zvezni državi – in ne v Sloveniji.

29. rožnik 91, sobota. Dva slovenska politika sta pojasnjevala predvsem zahodnim državam, kako in kaj se godi pri nas. Spopadi so še kar naprej. Skušam napisati pojasnila prijateljem v tujini . . .

30. rožnik 91, nedelja. Vnukinje so se iz mesta priselile k nama na obrobje. Ob 9h je bil alarm. Bil sem ravno namiljen pod tušem. Deklice, otroci so z bico (babico)

odšli v zaklonišče, psička Bagira je zatulila, ker ni mogla z njimi. Tako sva midva ostala najprej zunaj in se zatem vrnila v hiško. Srečala sva tudi soseda z njegovim kodrom Markom.

2. mali srpan 91, torek. Ob 6h so nam sporočili, da lahko pride do letalskih napadov. Odšel sem po raznih opravkih, kupil mleko, pa se oglasil na Pen po neko gradivo o Sloveniji. Ob 3h, ko sem se vrnil, sta odgnala otroke in ženo v zaklonišče dva poka podobna letalskim bombam. Na svakov pogreb nisem mogel, ker je okrnjen avtobusni promet, povsod pa so zastavljeni tudi cementni španski jezdec. Razveselila se me je psička, ki spi ob mojih nogah pod pisalno mizo. Napisal sem pismo v najbrž ohlapni francoščini francoskemu izvedencu za etnije Guyu Heraudu; prvič sem se srečal najprej z njegovim delom 1963 leta in napisal recenzijo za inštitutove razprave (obj. v Rig 1966.4–5). Menda si nisva pisala nad deset let. Da pa sem se oglasil, so pobudnik zdajšnji dogodki, v nekem pomenu zasedba, predvsem mejnih prehodov in tako naprej.

3. mali srpan 91, sreda. Včeraj se je po telefonu oglasil sin in povedal, da imajo danes pogovor na orf o tem, kaj se dogaja v Sloveniji: neki avstrijski publicist, pa Metka iz Lj., on sam in še kdo. Tukaj so imeli tudi vrhni jugoslovanski politiki tiskovni pogovor na tv, pred tem pa je govoril srbski general A., kar hud možakar. V naši trgovini za živila sem lahko kupil ržen kruh iz domačih krajev, ki ga je pripeljal baje pek iz Dravograda, predtem pa je moral še gasiti domačo hišo, ki so jo menda zadeli s topom, da je zagorela. Hudo so poškodovali tudi trg v severnem obmejnem koncu, pa na severovzhodu. Menda je pod krogliami preminil prevajalec Sri Aurobinda, indolog Janez Svetina. Srečal sem na sprehodu soseda. Nekakšen njegov upokojeni stric višje vojaške stopnje, polkovnik ali general je menda dvomil o sposobnosti sedanjih novih poveljnikov teritorialne. Kdo bi vedel; sam se na vojaščino nikoli nisem razumel.

4. mali srpan 91, četrtek. Za čas, so sporočili, je okupacija Slovenije prenehala, a premirja še ni. Kot bližnjo grožnjo smo vedeli, so še naprej tanki, pa morebiti letala in še kaj. Na tv so nam pokazali kasetno bombo, ki so jo uporabili na vzhodnem obrobju: kar strašljiva reč. Iz Srbije so se pripeljale matere, očetje, babice, dedi, strine in tako naprej – na obisk k sinovom, vnukom vojakom JLA. – Napisal sem pisma znancem in kolegom, predavateljem na celovski univerzi. Sin je spraševal, če ne bi šli za kakšen čas v njegovo rojstno rožansko vasico. Za ženo in vnukinje, sem pomislil, da bi prišlo v pošte, zase tega nisem predvideval; nekdo naj bi varoval hiško (84 m² znotraj in 100 m² atrija).

5. mali srpan 91, petek. Ponoči dež, zjutraj oblačno. Ujetnike iz doljnih krajev je izročil slovenski RK, menda ob navzočnosti mednarodnega.

6. mali srpan 91, sobota. Napisal sem še nekaj pisem svojim prijateljem v Avstriji: Michaelu, pa Horyju, Sonji, Franzu...

7. mali srpan 91, nedelja. Premirje in dogovarjanje.

10. mali srpan 91, sreda. Ne vpisujem si raznih bolj ali manj spodbudnih sporočil iz jugoslovanskega prizorišča. Slovenski parlament je sprejel brionski dokument, ki je terjal, da za tri mesece počakamo z osamosvojitvijo.

12. mali srpan 91, petek. Namenila sva se prepleskati stanovanje. Na srečo je vse majhno in odpadejo stropi, ki so leseni. V Sloveniji so se oglasili evropski kontrolorji. Odgovoril mi je avstrijski časnikar Hory, med drugim »... , kako upa, da se bo Slovenija uspešno uveljavila. Kot resničen prijatelj pa ne sme zamolčati svoje bojazni ... naj bi zgodovina tokrat dopustila, da se moti.«

15. mali srpan 91, ponedeljek. Spet je mimo teden. Srečal sem soseda J. ob Grabnu, mu povedal, da sem pred dnevi, takrat, ko so se po cestah premikali tanki,

napotil dopoldne s psom tod, in zagledal onstran kopico starejših, še več pa otrok. Kakor da bi nekoga čakali? Ljudje z onstran Grabna so me začudeno gledali, zatem so se starejši razšli, otroci pa so še ostali, a tudi ti so se kmalu razbežali k svoji igri. Pomislil sem, da sem jim tudi sam za hip karkoli prisodil, pa čeprav je bilo to porojeno iz prenapetega ozračja, preobteženega s presodki.

16. mali srpan 91, torek. V sporočilih so Književni listi objavili izid zbornika Predor Karavanke. Baje so vhod na naši strani te dni malce poškodovali. Najprej sončno, pa oblački in soparno. Natezajo se tudi vojaki. V nekaj kasarnah so jim odklopili elektriko.

18. mali srpan 91, četrtek. Odgovorili so mi profesorji celovške univerze. Pravzaprav so se znašli v zadregi, a kakor je napisal eden izmed njih, bodo skušali prikazati v javnosti, kolikor jim je dostopna, z opozorili na »bedraengte Situation«.

V Slovenijo je prišlo nekaj opazovalcev Evropske skupnosti. Odgovoril mi je prijatelj, pesnik Michael. Eno njegovih pism so objavili v začetku jeseni, 5. kimovca Književni listi in se delec glasi v prevodu: »V nasprotju z družbo, ki deluje s krvjo, kaže družba umitih rok. /Sede pri piramidah/ Pri vrhnjem razsodišču narodov /Poplave, vojna in mir/, oni pa ne zmignejo z obrazom.« Razumem, da se veliki svet klasičnih držav in vesil nikakor ne more hitro sprijazniti in priznati novo državico. Včeraj so menda sklenili – kdo pravzaprav? –, da se jugoslovanska vojska umakne iz Slovenije; najprej so to napovedali za tri prihodnje mesece. Zatem so z odhodom pohiteli. Ne razumem vsega tega, medtem pa imamo na Hrvaškem že pravo vojno. Res pa je etnično tam drugačen položaj, pa ne le to.

22. mali srpan 91, ponedeljek. Na jutranjem sprehodu se je Bagira skopala v Grabnu. Dogovoril sem se po telefonu s sinom, da ga obiščeva v Lešah. – Slovenska predstavnik sta morala čakati na Brniku, da so jima dovolili na sestanek jug. predstavnikov z letalom v Ohrid. Zvečer je tv na programu imela Prežihov – Drozgov (režiser) film Boj na požiralniku.

29. mali srpan 91, ponedeljek. Vojska zares odhaja pred časom. Zjutraj me je sosed opozoril, da se je spredaj pred travnatim vhodom v naš niz, na tam poraslo smrečico zatekel čebelji roj. Je pa to predprostor, za katerega skrbi pravzaprav zunanji sosed. »Obvestiti bo treba čebelarje,« je še rekel sosed J. Posebej zato, ker sta si dva moža z onstran Grabna roj ogledovala, a ga nista dosegla. Popoldne pa sta moža prišla z lestvijo in žago, košem, odrezala vrh smrečice, kjer je čepel roj, le-to vrgla v koš in sedla na kolesi, pa odšla. Sosed je razmišljal, da je to pač šlo po svoje, upa pa, da se bo smreka še zarasla. – Časnikarji so tega dne začeli s sporočili o odhodu vojakov. Menda so v eni od vojaških hišk, imenovanih karavle, vojaki odnesli skoraj vse, kar ni bilo globlje vzdanega, umivalnike, straniščne školjke, grelce, itn. V nekem pomenu se je kazalo to kot razsulo nečesa, kar je imelo samo v sebi vire izničenja, kar je postajalo čedalje bolj časovno neskladno. Časnikarji so poročali iz raznih krajev prave storijske. Eden izmed njih je pripovedoval, da so obmejni stražarji izpustili svoje pse, ki so se pač odtlej klatili okoli hiš, te so prej obiskovali na patrolnih obiskih ob meji. O enem, z imenom Luks, je povedal tolažilno zgodbo, kako je psa posvojil kmečki fant...

3. veliki srpan 91, sobota. Ljubljano so obiskali trije politiki Evropske skupnosti, na čelu s Holandcem van den Broekom. Baje so pohvalili obnašanje Slovenije. Naj nas vrag vzame, če potrebujemo tovrstne pohvale – če ne moremo brez njih. Predvideval sem, da se mi bo G. Heraud kmalu oglasil: mogoče pa ga moje pismo sploh ni doseglo. – V Krškem, kjer je bila pomembnejša vojaška postojanka JLA, je ta čas precejšnje razsulo v izpraznjenih objektih in zemljiščih, ki so baje obkrožena z minami. Neznanci so minirali dva daljnovodska stebra. Rekel bi, vse se plača, tudi

minulost in vdanost, npr. sedemdeset let napol prisiljenega življenja v skupnosti, pa čeprav bližnjih, a vendarle različnih narodov. Ne odbiram iz sočasnih približnih zapiskov, kaj vse se je dogajalo na Hrvaškem in predvsem v Bosni. Vse se je izpričevalo, kakor da so našli še kar prave vrelce svoje samozavesti, a navidez ugaslih nestrpnosti.

12. veliki srpan 91, ponedeljek. S pismom se je oglasila Sonja, ki prebira s svojim Francem redno južno nemške časnike. Poslala bo obširen Handkejev članek, ki baje svetuje, naj raje ostanemo v Jugoslaviji. Pred leti me je nanj opozoril sin. O tem kar nadarjenem nemško-avstrijskem pisatelju sem napisal k prevodu njegovega romana *Žalost onkraj sanj* spremni esej. O njem sem se pogovaral le s pesnikom Andrejem K. O feljtonu *Abschied des Traeumers von neuenten Land* (mali srpan 91) je napisal koristne opombe pisatelj Vlado v NR (sredi kimavca), z značilnim podnaslovom, da ima Handke tudi prav. Našel je dileme in odcepitvene razloge, gospodarske, pa civilizacijske, a hkrati omenjal tudi nekaj o pomanjkljivem, nobenem evropskem modelu. – Oglasil se mi je tudi pesnik Andrej, ki je zapisal v pismu nekaj hudo koristnih misli, napr., da imamo Slovenci slabo lastnost, da si prisvojimo vsakega, ki zapiše kakšno dobro besedo o nas. Ko se je on z nemško-avstrijskim pisateljem poblize spoznal, je videl, kako je moral ta početi marsikaj, da je lahko ostajal na površju mednarodne literarne scene. Boj za obstoj je zelo hud. Vsekakor pa je pisatelj Peter H. storil nekaj za nas s prevodi slovenskih koroških pisateljev in pesnikov. Seveda pa ohranja v svojem feljtonu tudi svojo svetovljansko držo. – Sredi osamosvajanja smo pač doživeli majhno mrzlo prho.

18. veliki srpanj 91, nedelja. Pozno sva odšla s psičko na sprehod. Ob tričetrtr na devet, ko so poletela že letala, ki so menda spremljala veliko skupino odhajajočih jugoslovanskih vojakov. Listam po dnevniku in le tu in tam se česa spominjam.

30. veliki srpan 91, petek. Naposled se mi je oglasil moj francoski prijatelj, ki pa ima v pismu kar dva datuma: 28.7., ko ga je začel in 26.8., ko je sklenil pismo. Tudi prejel ga je po časovnih obrokih, ker so dnevi, ko sem pismo poslal, bili za našo deželjo posebni. Profesor Guy pa je v pismu zapisal: »Je trouve votre lettre a mon retour de voyage: reunion a Genève... ou je prononce mon discours sur le droit d'autodetermination des peuples citane nommement la Slovenie... (našel sem vaše pismo, ko sem se vrnil s potovanja: zbor v Ženevi... kjer sem govoril o pravici samoodločbe narodov in navajal imenoma Slovenijo).« – Da se ne bi preveč obremenjevali, sem se odločil tukaj končati tovrstno obujanje spominov. Samo še to: pred mnogimi leti sem se pogovarjal z avtorjem knjige o evropskih etnijah. Takrat mi je pokazal karto Evrope in vrisana je že bila Slovenija. Ker je bila celina porisana le z regijami, zadeva ni bila prostorsko tako neenaka: Evropa regij pač. Mimogrede sem vprašal le, kako je predvideno, da manjša dežela uveljavi le zanjo pomembno zadevo. Postala sva pri neodgovorjenem vprašanju in ugotovitvi, da mehanizem do podrobnosti še ni izdelan. Po mojem – še dolgo ne bo.

OB POMNENJU NA KARANTANSKO VIGRED. KONEC DRUGE SVETOVNE VOJNE.

Znano je, da se ljudje vmes med vojnami kdaj pa kdaj ustavijo z mirom. In to se je pripetilo tudi po drugi svetovni vojni 45. leta. Sam sem to doživel na velikega travna zgoraj na Karantanskem. Še sedaj podoživljam. Zmeraj me drugi nekako navedejo na to, s tem, da poderejo enega izmed stebrov, ki so ga prej postavili ob spominu na emonsko mesto, z žico obdano in tako naprej. Takšen spodbudnik je bil

tudi avstrijski časnikar, ki se je spraval na koroške partizane. Tudi sam sem bil nekaj več kot leto v imenovani zeleni družini koroških partizanov, goščarjev, hostnikov ali banditov, kakor si kdo izbere poimenovanje. Nekaj sem sam preživel, potem pa sem bral še dela, slovenska in avstrijska, sporočila o tej skupini odporiških ljudi in nekaj napisal o tem v Cvetkah zla. Skratka – na stara leta doživljam nenavadne pobude, ne le ob spominjanju raznih obletnic, ki obujajo v meni nenavadne zaznave o lastni nestrpnosti, razne mogoče in nemogoče naravnosti.

5. veliki traven 96, nedelja. Dopoldne sončno. Z Bagiro po stari stezi izza živalskega vrta, strmo navzgor na Rožnik. Nad vrhovi borovcev, smrek, jelš in bukev je zgoraj v izrezu neba plaval mlad kragulj, ki je šele vzletel iz gnezda. Kar naprej je klical s svojim tankim glasom. V živalskem vrtu spodaj so mi povedali, da kragulji že leta gnezdiyo nad njimi, na višini Cankarjevega vrha. Tam, kjer se steza zravna in razcepi, sem stopil navzdol k udrtemu ribničku. Da le pogledam in spet kaj nečednega izvlečem iz vode, pločevinko ali kantico od motornega olja, ki jo je odvrigel neznan mopedist. Pogledam tudi, kaj se je dogodilo s tistimi redkimi lokvanji v ribniku. Doslej je vsak cvet ponavadi vzdržal največ tri dni, tisti pa, ki ga je utrgal, je izvlekel dostikrat tudi ob cvetu še dolgi pecelj. Tokrat je preostalo le nekaj listov in pecljev. Si bo že sama morala pomagati – narava. Posebej po deževju, ko se voda prelije iz majhne kotanje, se kot zdravilo čez polovico ribnička spet zarasejo ob lokvanjih še druge rastlinice z manj slikovitimi cveti.

7. veliki traven 96, torek. Po telefonu se mi je oglasil bivši veleposlanik M. in mi povedal, da je umrl njegov diplomatski kolega Matjaž, moj prijatelj. Vedel sem, da je doživel pri zadnjem službovanju nekaj nesnažnih ravnanj, takšnih ne bi smela dopustiti za človekove pravice količjak občutljiva družba. Matjaž je očitno hudo bolan pisal do zadnjih hipov, zgodbo, svojo in Indijancev, ameriških pa tudi evropskih – z mislijo na njihova razpotja. Za njim sta ostali knjigi.

9. veliki traven 96, četrtek. Oglasil se je po telefonu iz Raven na Koroškem Janez M. Menda je bila letos zmanjšana skupina ob obletnici na Poljanah.

10. veliki traven 96, petek. Na inštitutu mi je Boris preslikal Matjažev prispevek v reviji 2000. Avtor me je presenetil s svojimi opozorili na bistveno sestavino o navezanosti naše politike na manjšino. Dosti mlajši od mene (1940), partizanskih staršev, se je z boljšo ali manjšo srečo svoje generacije otepal raznih ideoloških oklepov. Nekoč sva se pogovarjala o tem, kako je veliki politični disident Djilas rekel, da je v začetni dobi bil veren komunist, s poudarkom na verovanje. Sam sem trdil, da sem že zgodaj v peti gimnaziji dvomil v večne resnice in odklanjal tovrstno usmerjenost. Pojasnil sem tudi z anekdoto, kako se je na moj ateizem razumno odzval takrat še mladi veroučitelj profesor dr. Trstenjak. Matjaž je rekel, da je nekaj verovanja v svetovni nazor ohranil, marsikaj pa še prenovil. Njegov sin mi je povedal, da so Matjažev pepel stresli v morje, nekje pri Kopru, drugod so bile za takšen odhod ovire. – Zvečer sem na tv gledal proslavljanje petdesetletnice dveh strank iz tako imenovane slovenske pomladi. Presenetilo me je, da niso imeli polne zasedbe. Slovenci pač proslavljamo na dveh polih, tile so poizkusili poimenovati svoja ravnanja v polpreteklosti in sodelovanje pod osvajalčevim repom kot boj zoper drug svetovni nazor. Ne dam dosti na proslavo, pomislil pa sem vendarle, kako skušajo predstaviti zadevo samo v lastno protislovje.

11. veliki traven 96, sobota. Po poti spominov. Dežuje na drobno. Blizu doma sem ob Grabnu srečal manj pohodnikov, tudi sam sem bil le na vsakdanjem sprehodu. Večina stebrov ob spominski stezi še stoji. Zdolaj proti izhodnem prehodu blizu Dolgega mosta v lepem hrastovem gaju so odvrgli neznanci nekaj smeti in predmetov, ki bi jih namesto tovrstne odpadne jame lahko spravili za kilometer

naprej, na veliko ljubljansko smetišče. V hrastovem gaju je bil polomljen eden od stebrov. Pomislil sem na to, da bi napisal pismo županu; a tega nisem storil. Teh petdeset let sicer ni bilo ravno kdo ve kaj, a dalo se je preživeti. Hkrati sem se spomnil na nekaj odlomkov iz preživetih dni – ob osvoboditvi in koncu vojne. Povrnil sem se za hipec v tiste dni:

7. veliki traven 1945. Koroška. Na obrobju Železne kaple. Vstopili smo na glavni trg obmejnega mesteca, ki je v svoji zgodovini že doživelo kakšen sprevod. Tokrat naš, nekaj propagandistov OF, pa borci tretjega Koroškega bataljona, kjer so bili tudi ljudje avstrijske narodnosti, pa pobegli iz Vlasovih enot in tudi četa knojevcev. Vstopili smo iz vseh strani. Mestece je strmelo v nas. Najprej sem se tistikrat skopal, ne vem več kje, medtem mi je krojač ukrojil jopič. Zatem sem se znašel v gradu grofa Thurna, kjer so imeli še tik pred tem svoje pisarne zasliševalci gestapa, v sobah so bili zapuščeni pisalni stroji in pa še kaj za vodenje administracije. Vrtar me je pripeljal do dveh dvoranskih sob, ki sta bili zapečateni. Vrtar, hkrati hišnik, najprej ni želel odpreti sob. Vstopil sem in se znašel med vskladiščnimi predmeti, pohištvom iz raznih dob, med oljnimi portreti v pozlačenih rezljanih okvirih, najbrž grofov Valsassina. Na baročno oblikovani profičini toaletni mizici sem v gornjem predalčku zagledal v raznobarno usnje z zlato obrezo vezane nemške klasike v miniaturnih. Sprva sem menda dve knjižici, med njimi Trpljenje mladega Wertherja, porinil v svoj žep. Hišnik me je pazljivo opazoval. Ne zaradi njega, a vendarle po premisleku, sem se vrnil nazaj k mizici. Segel sem v žep in vložil knjižnico v vrsto v predalčku. Odšel sem na hodnik, naročil hišniku – vrtarju naj duri obeh sob spet zapečati, kurirju naj jih zastraži – Ne vem več, kakšna je bila usoda teh umetnostnih predmetov, sam sem jih bolj prisodil kakšnemu prihodnjemu muzeju kakor pa njihovim lastnikom. – Še istega dne so mi naročili, naj grem v Pliberk, kjer me čakajo druge naloge kot pomočnika okrajnega sekretarja OF. Avstrijski domačini so mi rekli »Partisanen Kreisleiter«. – Prav čudno pomenje. Med vožnjo sva s šoferjem srečala tam na Pliberškem polju med gnečo nemške in kaj vem še kakšne kvizlinške vojaščine kopico kmečkih ljudi. Ti pa vsaj po moje niso govorili koroškega narečja, a vendarle slovensko, »Kdo ste, kam ste namenjeni?« sem jih spraševal. Ljudje, žene z otroki, volovske vprege, kosi pohišva, odeje – skratka, sredi vojaške gneče so bili begunci. »Smo, begunci,« je pritrtil starejši možakar. »Pred kom bežite? Konec je.« – »Pred komunisti!« je rekel mož. »Domov pojdite, domov...« sem vpil vanje in nisem za hip vedel pomoči. Kakšen strah ali kateri zli duh je pričaral semkaj te borne, zbegane ljudi. Kasno na večer sem prišel tistega dne v Pliberk: Bleiburg. Dodelili so mi sobo zgoraj na trgu v hiši lekarnarja dr. H.

9. veliki traven 1945. Ko sem se prebudil v lekarnarjevi hiši in se umival v pripravljenem lavaboju, sem zaslišal v sosednji sobi polglasno govorjenje. Kar nekaj je moralo biti teh ljudi. Nekdo je potrkal na vrata. In ko sem jih odprl, je stala pred menoj gospa, ki se je izkazala kot gostiteljica. Ob njej zbrani ljudje pa so bili svojci na silo odpeljanih someščanov (die Verschlehten), ki da niso ničesar zakrivali. Gospa mi je izročila prošnjo s podpisi svojcev, jaz pa sem se obvezal, da se bom v Velikovcu pri vojaškem poveljstvu zavzel za domnevno nedolžne. »Če to drži,« sem še rekel. Pri načelniku štaba majorju Marku P. sem dosegel v Velikovcu na poveljstvu operativne cone izpustitev Pliberčanov, do česar je po sreči prišlo kljub gneči razne vojaščine, britanske in jugoslovanske, vozil in kolon nemških ujetnikov in kvizlingov. Rekel bi, da je to bilo res srečno naključje. V Pliberk sem se vrnil kasno, na noč in se zjutraj spet prebudil ob šumih pred sobo, kjer sem prenočeval. Spet je bila na čelu že omenjenih svojcev odpeljanih gospa apotekarjeva. Ljudje so se

zahvaljevali vse do mučnih izrazov hvaležnosti. Strah pač oblikuje naše vedenje. Iz mesteca so me kakšen dan za tem odpoklicali in napotili v Rož, kjer naj bi nadaljeval svoje aktivistično delo. Odpeljal me je šofer Vinko navzdol k reki Dravi, ob njej navzgor naj bi nadaljevala na zahod v Rož. Ko pa sva prišla na strmino pri gradu Humperg, odkoder se cesta zavijuga navzdol, sva zagledala mnogo britanskih tankov, džipov in drugega. Iz tankovskih kupol so štrleli tommyji in se razgledovali po dolini. Od spodaj je bilo slišati regljanje strojnic in prasket drugega strelnega orožja. Naju je ustavil vojak JA in povedal, da ne moreva po tej poti. Spodaj se tolčejo naši z SS-ovci, belimi, ustaši, četniki in vrag vedi s kom še, ki hočejo sem, je namignil in pokazal na Britance, v zavezniško ujetništvo. Mnogo kasneje sem ugotovil, da je bilo to 11. maja – to je 11. velikega travna.

12.–15. velikega travna 1945. Med zanimivostmi pomnim, da sem tistikrat predložil v Rožeku (Rosegg) kneginji Lichtensteinski, da bi me sprejela kot prestavnika začasne vojaške in civilne oblasti. Kneginja, starejša gospa, pa je to odklonila. Njena spletična, slovenska domačinka, mi je to sporočila po svojem sinu, ki je bil v organizaciji slovenske koroške mladine. – Kneginja ni hotela sploh slišati, da bi se pogovarjala z banditskim oficirjem, kakor je rekla. Spletični je celo zamerila za njen predlog. Za tem so se stvari hitro zavrtele. Jugoslovanske enote so se kmalu umaknile iz avstrijske Koroške. Na željo slovenskih Korošcev sem še ostal in skupaj z nekaterimi bivšimi koroškimi partizani obiskoval koroške vasi. Pomnim še pot s kolesom navzgor po dolini v Ziljo, ko je vzdihnil sopihaje moj sotrpin, domačin Marko: »Ni mi za nikakršno proslavljanje, pa vendarle vsi drugi imajo neko zadoščenje, midva pa biciklirava kakor pridigarja od vasi do vasi, iz dneva v dan.« V jeseni sem izvedel, kaj se je dogodilo v Rožeku. Spet se je oglasil mladinec, sin spletične Lichtensteinske kneginje, in povedal, da je tistega lepega jesenskega dne privabilo sonce enega od sergantov angleške FSS, nastanjene v Rožeku, da je kakor Robin Hood splezal s svojim tommygannom čez grajski zid in sprožil proti miroljubni čredi muflonov na paši; zadel je dve krasni živali. Ne vemo, kdo je muflone spekel in če so tommyji v nekdanjem slogu metali kosti preko rame ... Ko je stara kneginja Lichtensteinska izvedela za ta pokol, za britansko barbarstvo in gostijo, je v njej dozorel sklep. Poklicala je svojo spletično in ji naročila: »Če so tisti banditi še tu? Seveda, naj jih pokliče!« – »Jih ni več.« je povedala spletična. – »Kako?« se je začudila njena svetlost. – »Odšli so, že dolgo tega, domov vendar.« – Takšen razplet je imel odhod jugo-armade 1945. S kolesom sem se tisti večer vračal v domačo lešansko vas, mimo prostranega obzidanega parka, kjer so se še pasli mufloni in nekaj jelenov in srnjadi. Britanec, lovec na muflone seveda ni vedel, kako je cenil Johann knez Liechtensteinski svoje živali in posest: »Od vseh mojih gradov ima s svojo sceno samo Rožek najlepši razgled.« Malce čudna, a takšna so moja pomnenja ob obletnici konca vojne.